

Irodalmi Szemle.

A magyar irodalomtörténet-írás terén nagy ideig emlékeztetés munka lesz az a díszes vállalat, melyet az Athenaeum *Beöthy Zsolt* szerkesztése alatt megindított: *A magyar irodalom története*, képekkel, Beöthy nálunk bizonyára a leghivatottabb, ki a kutató tudós mélyreható vizsgálatával az alkotó művész ihlető ízlését, az irodalmi bölcsész szellemes felfogásával az igazi költő nemes előadását egyesíti, hogy a mai kiváló irodalomtörténet-írók élére álljon s ezzel a nagy alkotással a nemzetet megajándékozza. Mert nem maga Beöthy írja csak, hanem egy előkelő gárda, melyben a régibb és újabb nemzedék jeleseit vonta össze, nem is a szakkörök, hanem az egész művelt magyarság számára, megnyugtató tanúlságaként a nemzet ezer éves művelődésének, mely egyfelől az egyetemes emberi műveltség tárházából, másfelől a nemzeti szellem eredeti termeléséből erősödött; de azért a Beöthy neve a zálog és ígérlet, hogy a munka az ő eszméinek, ízlésének, irányának követésével készül, s az irodalomtörténeti tudomány mai színvonalán az alaposítást az elbeszélés könnyű és népszerű hangjával köti össze. Mert a vállalat minden egyes czikke oly szakember tollából kerül ki, kinek az a kérdés különös tanulmányai körébe esik, de az eredeti kutatást a mai fejlettebb nemzeti stíl szépségeivel tudja össze foglalni és közölni; ennél fogva a maga egészében gazdag monographia-irodalmunk összes eredményeit értékesíti s az anyag törmelékei nélkül a művelt nagy közönség követelése szerint összegezi; a vállalat a maga egészében érdekes és becses emléke lesz az irodalomtörténet-írás jelen állásának, de érdekes és becses emléke egyszersmind a nemzeti genius ezer éves élő és éltető munkásságának. Mert Beöthy a maga eszmében gazdag és tömött, igen szép és szellemes bevezetésével, mely mint pompás praeludium nyitja meg a művet, az irodalmat a nemzeti szellem kifejezésének tekinti, a nemzeti szellemet pedig oly művekben keresi és találja meg, melyek a nemzet közös lelkéhez szólanak. Az ő szavai szerint az irodalom mai fogalmának határozó jegye: *az egész nemzetnek szóló elme-művek foglaltata*. S ez a meghatározás elüt az eddig szokásos felfogástól; s a magyar irodalom történetének kereteit egészen új határokkal jelöli meg.

„A magyar irodalmat — úgymond — nem minden magyar nyelv-

ven írott könyv képezi; de a magyar szellemnek minden olyan alkotása, éljen bárcsak a nép ajkán, vagy legyen írásba jegyezve, vagy nyomtatásban közzétéve, a melynek felfogása, czélzata, vagy előadása által megnyilatkozik a nemzet lelke, gondolkodása, érzése, képzelete, vagy valami belőle. Semmi belső okát nem látjuk, hogy az irodalom, vagy ha úgy tetszik, akár nemzeti irodalom köréből ki legyenek zárva a magyar elméket magyar elmékül jellemző deák nyelvű munkák: krónikáink és latin történeti munkáink, melyek bizonyos korszakokból a magyar históriai felfogásnak egyedüli emlékei, vagy akár humanistáink, kik a művelődés egy nevezetes áramlatának hatását mutatják legmíveltebbjeink szellemére. Viszont minden nyelven, s így a miénken is, sok olyan könyv íratott, a mely az irodalom körén kívül marad. A szakmunkák például csak a nemzet egyes osztályainak szólnak: a különféle tudományokkal foglalkozó tudósoknak. Ezek foglalatja: írott tudomány, de nem irodalom. Nem ide valók a gyadorlati élet czéljait szolgáló könyvek. A mi azonban így tárgyánál fogva nem tartozik is az irodalom körébe: kiváló írók, a nemzeti lélek hivatott tolmácsai, felfogásuk és előadásuk módjával az egész nemzet számára meghódíthatják, az irodalomba avatthatják. A históriai kutatás tudományából így lesz történetírás, a philosophiából és theologiából mindenek eszéhez és szívéhez szóló elmékedés és erkölcsi tanítás, a jogtudományból és politikából szónoklat. A historikus, böleselkedő, theologus nem tárgyánál, az előadott tényeknél és kifejezett igazságoknál fogva író, hanem felfogása, képzelete, érzése és előadása módjánál fogva. Az irodalom történetének is ezekre van főgondja, könyveik tartalmából, eszméik közül pedig csak azokra, melyek az egész nemzeti szellemre jellemzők vagy hatásosak. Egyedül a költészet az, mely az irodalom középpontját képezvén, összes tartalmi és alaki mozzanataival az irodalomnak, s így az irodalom történeti tárgyalásának is körébe tartozik.

Ime, a munka terve, melyet a szerkesztő írói gárdájának *törvényül* kijelölt; a mívelt nagy közönségnek *tájékoztatásul* adott. Ez a magyar irodalom története valóban nemzeti szellemünk tükre és fejlődésének, alakulásának magyarázója lesz. Az első füzet, melyben a Beöthy mesteri bevezetése után a magyar nemzet őskorát ismerteti Réthy László, a magyar nyelv eredetét vezeti le Simonyi Zsigmond, s a pogánykori költészet emlékeit jellemzi Erdélyi Pál, a megvont határok között halad. Bemutatása alkalmával egyelőre nem lehet egyéb czélunk, mint hogy igaz örömmel üdvözljük s közönségünk figyelmébe ajánljuk e vállalatot. Dolgozótársai: Alexander Bernát, Angyal Dávid, Badics Ferenc (egyszersmind segédszerkesztő), Ballagi Géza, Bayer József, Bánóczy József, Erdélyi Pál, Fraknoi Vilmos, Gyulai Pál, Hahn Adolf, Haraszti Gyula, Hegedüs István, Horváth Cyrill, Imre Sándor, Jancsó Benedek, Kardos Albert Kelemen Béla, Láczy Gyula, Marczali Henrik, Négyesy László, Péterfy Jenő, Pulszky Ferenc, Radó Antal,

Rákosi Jenő, Réthy László, Riedl Frigyes, Sebestyén Gyula, Sebestyén Gyula (dr.), Simonyi Zsigmond, Szász Károly, Széchy Károly, Szilády Áron, Szilágyi Sándor, Szily Kálmán, Szinnyei József (idősebb) Szinnyei József (dr.), Takács Sándor, Vadnai Károly, Váczy János, Zichy Antal. Az Athenaeum, mint kiadó társulat hazafias áldozatkészséggel fényes kiállításban bocsátja közre a nagy művet, mely a magyar irodalomtörténetírásnak magasabb színvonalon újabb lendületet adand; s valóban az a külföld hasonló kiadványaival méltán versenyezhet. E füzetet az első irodalomtörténeti termék, a Czvittinger Dávid *Specimenje* címlapjának, a *Halotti beszédnek*, s a *középkori barát-író*nak pompás szinnyomata, a *Toldy Ferencz* és *Tinódi Sebestyén* képe, a *Kisfaludy-társaság* ereklye-szekrényének rajza ékesíti, egyéb a nemzet eredetére vonatkozó rajzokkal. Az egész vállalat 50—60 nagy íven, 20 füzetben, egy esztendő alatt, két hetenként fog megjelenni, egyes füzet ára 40 krajczár, az egésznek 8 forint, a mi rendkívüli olcsó, csak is a mívelt közönségre való számítással lehetséges. A kinek szívében a nemzeti genius alkotásai, s a magyarság ezer éves multjának irodalmi hagyományai iránt él a lelkesedés: bizonynyal meg is fogja szerezni.

H. Stending: Griechische, und Römische Mythologie. Stuttgart, Göschel, 1892. 144 lap 80 fillér. A mythologia egyike azon tudományszakoknak, melyek jelenleg nagy változáson mennek keresztül. A jelentékeny számú dolgozatok és könyvek sokféle és egymásnak ellentmondó theoriái sok tekintetben problematikussá teszik a mythologia tudományát és szerfölött megnehezítik valamely mythológiának rendszeres előadását. Különösen áll ez a görög és római mythológiáról, melynek irodalmát a Bursian-Müller-féle Jahresbericht über die Fortschritte der classischen Alterthumswissenschaft külön kötetekben ismerteti, s a melynek a tudomány mai igényeinek megfelelő kézikönyve még nem jelent meg a Müller-féle Handbuch der classischen Alterthumswissenschaftban. Ily körülmények között elismerést érdemel a fent említett munka szerzője, hogy az érzett hiányon segíteni akarván, a nehéz munkára vállalkozott. Egy kis kötetben sikerült neki áttekinthetően és értelmesen csoportosítani a nagy anyagot, másrészt meg a nélkül, hogy egyoldalúan az egyik vagy másik mythologiai magyarázó irányhoz csatlakoznék, törekszik értékesíteni a legújabb tanulmányok eredményeit.

Napoleon anyja. Pozsonyi deák koromban egy ventur-útczai házban nem egyszer melegedtem annál a nagy zöldcserépkemenczénél, mely mellett az 1805. év karácsonyán, hagyomány szerint, Napoleon is megpihent. El-elgondolkoztam rajta, ilyen kis szobában, ilyen szerény körülmények közt mi keresni valója lehetett olyan nagy embernek, hogyan vetődhetett ide az a férfiú, ki egész Európában is alig fért el? Arthur Lévy könyve (*Napoléon intime*, Páris, Librairie Plon, 1893. n. 8°., XII, 656 lap) eddigi olvassmányaimnál talán még jobban meggyőz, hogy szűk négy fal között, polgáriás cserépkemencze mellett egy Napoleon

szelleme is megvonulhat; s hogy ő maga, ki úgyszólván újra rendezte, fölforgatta Európa minden fejedelmi palotáját, jól érezte magát ilyen keresetlen környezetben is. S annál jobban, mert hiszen a megszokott fénynek pár óráig való nélkülözése éppen azt jelentette, hogy utána annál vakítóbban jelenik meg az iránta rajongó, vagy a tőle féltő tömeg szemében.

Míg minálunk még most is olyan bátortalan a közvélemény, hogy nem meri a közszeretet legelőkelőbb talapzatára állítani azt a férfiút, ki legfőbb eszköze a modern Magyarország megalakulásának, a francziáknál akkor is erős volt a Napoleon-kultus, mikor ezzel a nagy emberrel homlokegyenest ellenkező irányt követett a politika. Most, a köztársaság napjaiban majdnem inkább, mint valaha. S ha az imént elhunyt *Taine* és iskolája valódi jelentőségére kívánja is leszállítani azt a működést, melyet hazája és Európa történetében kifejtett, úgy látszik, annál többet nyer Napoleonban az ember, mentől inkább külön választják egyéniségét azoktól a körülményektől, melyek őt olyan szédítő magasságba emelték.

Ezt a munkát végzi A. *Lévy* könyve is. Igazi lélektani tanulmány, a nélkül, hogy a tényeken s azok csoportosításán kívül egyebet kívánna adni. Teljes őszinteséggel mutatja be az embert, a testet és a vért, s előnyeinek kedvéért nem takargatja hibáit. Majdnem másfélszáz könyvből, többnyire emlékiratokból, a gyermek első sírásától a megbukott császár utolsó sóhajáig, mozaikszerű adatok alapján építi föl azt a jellemet, mely egy világon uralkodott s mely bámulatra, irigységre, gyűlölségre keltette az emberiséget, a nélkül, hogy a szigorú történetírás valami természetfölött álló jelenséget fődözhetne föl benne. Mégis csak a *Taine* elvének igazolása ez a nagy ember; őt is a körülmények emelték; s oly nagyra azért, mert rendkívüliek voltak ezek a viszonyok.

Attól a pillanattól fogva, hogy 1769. aug. 15. d. e. 11 órakor Ajaccióban megszületett Napoleon, *Lévy* könyve mindvégig ott tart bennünket a család legbensőbb körében. Csakhogy vége felé ez a kör úgyszólván már az egész Nyugatot magában foglalta. Ha az a kép, melyet anyjáról, *Laetitia Ramolinoról* fest, nem versenyezhet is azzal, melylyel *Larrey* (Madame Mère. Napoleonis mater. Páris, 1892.) csak az imént hájolta el az olvasó közönséget, a jólelkű, egyszerű, de mégis a Lucretiákra, Portiákra és Corneliákra emlékeztető édes anyának alakja elkíséri egész tüneményes pályáján a fiút, a hatalmas Caesart, kinek anyjához való igazi szeretete nem egyszer megengesztel bennünket életének egyes visszataszító jeleneteivel szemben. S ha a francziák 2—3 hónappal ezelőtt mint igazi nőt búcsuztathatták el *Grévynét*, ki egyszerű asszony maradt akkor is, mikor ura a köztársaság elnöke lett, még jobban megilleti az elismerés Napoleon anyját, ki akkor is megőrizte igénytelenségét, mikor fia a félvilágnak parancsolt. Ez annál rit-

kább tünemény, mert őt nem Grévyne finom műveltsége tartóztatta a hatalom felhasználásától, hiszen társadalmi műveltsége aránylag kevés volt; csupán jó lelke marasztotta meg a mérséklet útján.

Arthur *Lévy* gazdag tartalmú könyvéből csupán az őt jellemző adatokat mutatom be.

Napoleon, ahogy maga bevallja, kis gyermek korában, mint egy népes család tagja, sok szükségét és nélkülözést szenvedett. Atyja és anyja hat gyermekökkel rossz napokat láttak. „Az ég azonban igazságos... Anyám igazi asszony.“ Így írt 1811-ben a leghatalmasabb császárság ura; s mivel így írt, nem lehetett rossz fiú. Valóban, anyjával szemben való magatartásában még a legelfogultabb kritikusok sem talál-
tak kivetni valót.

Mint egyszerű tüzérhadnagy, majd kapitány minden keresetét, zsoldját édes anyja rendelkezésére bocsátotta. Már mint tábornok, kényelmes lakást rendezett be családjának, mely idáig nyomorúságosan élt Marseilleben. A Vendémiaire után az az első gondja, hogy jól ellássa hozzátartozóit. Maga mondja egyik levelében, hogy családjának 50—60 ezer frankot küldött, s hogy minden szükségesről gondoskodik. Az első olaszországi hadjáratban Montebellonál és Passerianonál mellette találjuk anyját és nővérét is. Mielőtt Egyiptomba ment, Párisban tisztességesen berendezte családját.

Mint már első konzul, azon volt, hogy anyja az állam fejéhez illő házat tartson. Anyja ettől fogva a Montfermeil hételben, a Mont-Blanc-utczában lakott. Kevéssel ezután Laetitia, most már Franciaország nagyasszonya (Madame Mère), a Saint-Dominique-utczában levő hétel de Briennet kapta meg, a hol különben a hadügyminiszter lakott. A császár anyja részére itt egész kis udvart rendeztek be; volt 5 udvarhölgye, 2 kamarása, 3 lovásza, egy fő alamizsnaosztogatója, egy titkára s egy felolvasónője. Az udvarhölgyek közt volt *d'Abrantès* hercegnő ki mémoiresjában számos részletet tartott fenn erről az udvarról.

Napoleont pusztán a fiú kegyelet készítette anyja tiszteletére: anyja maga keveset törődött a saját díszével. A szerencsefiának mindenestre fejtörést okozott, hogyan tegye császárságában első helyre édes anyját, kinek szokásai és beszédmódja oly kevésbé illettek magas állásához. Maga Bonaparte Lucián is bevallja, hogy nem beszélt jól sem francziául, sem olaszul. *Girardin*, ki 1809-ben társalgott vele, azt beszéli, hogy l'empereur helyett l'empereourt, je és de helyett jout és dout stb. mondott.

Napoleonnak anyja iránt nyilvánosan tanúsított tisztelete nem volt a fiú szeretetnek hatásra számított fitogtatása; ő és anyja valóban a legbensőbb vonzalommal viseltettek egymás iránt. Csakhogy ez a bizalmaskodás néha olyan módon nyilatkozott, hogy szinte elvete-mültségnek lehetne mondani, ha tulajdonképen nem enyelgés számba akarták volna venni. Emlékirataiban *Roederer* elbeszéli, hogy 1802.

április 17-én, nagyszombaton a másnapi istentiszteletről, a püspökök szentbeszédeiről s más effélékről folyt a szó. A császár anyja fölemlítette, hogy fiát, Napoleont hajdanában föl is pofozta, ha nem akart menni misére. „Tegnapelőtt — tette hozzá — azt mondtam neki, hogy most már nem szükséges őt pofonnal biztatni a nagymisé meghallgatására.“ „Nem, — felelt a császár — most már hatalmamban áll, hogy visszaadjam.“ S egyszer valóban arczúl legyintette anyját!

Vasárnaponkint a császár anyja s az egész család mindig a tuile-riákban ebédelt. S fia kérelmére, Josefintől való elválása után is, megjelent a császári palotában Laetitia. — Bonaparte Lajosnak eltűnése 1810-ben nyugtalanságba ejtette az egész családot. Az első hírt egyenesen anyjával közölte a császár. „Sietve értesítelek, — írta — hogy a hollandiai király a teplitzi fürdőben van. Mivel olyan sokat búsultál eltűnésén, megnyugtatósd végezt egy pillanatot sem akarok elveszteni, hogy ezt az újságot veled közöljem.“ Ugyanezt a tiszteletet tanúsítja utóbb is, midőn Elba szigetéről, száműzetése helyéről, így ír Bertraad tábornoknak: „Ha anyám jön, olyan erős kocsit küldjön, hogy vissza is mehessen rajta, mert itt elég hideg van s visszafelé megfáz- nek valami nyitott hintóban.“

Napoleon mindig gyöngédnek mutatkozott anyja iránt. Csupán azzal a móddal nem értett egyet, a hogy háztartását berendezte. Nem tudta rábeszélni, hogy jövedelmének nagyobb részét elköltse. Nem állta meg mosolygás nélkül, mikor anyja azt mondta neki, majd örül még annak, a mit ma tesz, ha egyszer megint elvesztik a hatalmat. Lévy nem hiszi, hogy ezt az előérzetet az keltette volna föl a császár anyjában, mintha nem tartotta volna elég szilárdnak fia uralma alapját. Egyszerűen annak tulajdonította, hogy sokat kellett valaha túrnie az életben. Saját szomorú tapasztalataiból tudta, hogy ezen a világon minden rossz megtörténhetik. Tönkre ment, látta lángba borulni házat, őt gyermekével bújdosnia s Marseilleban, a hová menekült, az emberek jóságából kellett élnie, mielőtt a hatalomnak erre a polczára jutott. Anyai szíve sohasem felede el ezeket az aggodalmakat, kivált a pénz szűkét. S ha még hozzáteszszük, hogy mindig szeretett gazdálkodni, megértjük tartózkodását, mely voltaképp csak ösztönszerű sejtelem volt annak a részéről, kit maga Napoleon is „igazi asszony“-nak nevezett. Olyan cím, melyet senki sem vitathat el tőle. M—r.

Könyvtári czímjegyzék. A bibliografiai irodalom Magyarországon épen nem mondható gazdagnak; magának e szaknak leginkább gyakorlati ága: a könyvtárak czímjegyzéke pedig ritka termék minálunk. Az országban alig van két-három nagy könyvtár, melynek a bibliografiai szabályok szerint készült szakczímháza volna. Annál nagyobb szolgálatot teljesített tehát a kolozsvári egyetemi könyvtár igazgatósága, midőn az erdélyi részek legjelentékenyebb tudományos szakkönyvtárának egyik részét szakczímháza által valósággal közkinccsé tette. *A kolozs-*

vári m. kir. Ferencz József-tudomány egyetem könyvtárának szakcímjegyzéke. II. kötet. Jogi szakkörbe tartozó művek XVI—XXV. szak (4408 mű = 9138 kötet) Kolozsvár 1892. Ez a címe a 282 lapra terjedő kötetnek. A szakcímjegyzék azért kezdődik a II-ik kötettel, mert a könyvtári szakok beosztásánál a kolozsvári egyetemi könyvtár fölötté részletes rendszere a XVI-ik szaknál kezdi meg a jogi műveket. Az igazgatóság pedig első sorban a jogi szakkal akart végezni, lévén az egyetem jogi kara a legnépesebb, másfelől pedig a jogi szakok is igen gazdagok művekben. A címjegyzéket *Ferenczi Zoltán* drnak, az egyetemi könyvtár érdemes igazgatójának előszava nyitja meg, melyben mindenek előtt a szakcím-tár előkészítésének történetét adja elő, röviden, adatokkal. Igen érdekes az, hogy a szakcím-tár megkészítéséhez már 1882-ben hozzáfogtak, kilencz esztendőn át folyton készült a szakkatalogus, de nem készült el, míg az új igazgató kinevezése, illetőleg megválasztása után *fél esztendőre* az egész jogi szakcím-tár, ez a tekintélyes kötet elkészült. Az előszó közli a könyvtár egész szakbeosztását, mely 48 főszakból áll, ezekhez számítva az alszakokat, összesen 66 szakba vannak sorozva a könyvek. A szakbeosztás, összehasonlítva bármely könyvtáréval, derekasan megállja a maga helyét, sőt részletesség dolgában nem egy elsőrendű nagy könyvtárénál kimerítőbb. A jogi szakcímjegyzék, vagyis a szóban levő mű, a következő tizenegy szakra van osztva:

XVI. szak (az egész szakbeosztás száma) Jog és államtudományi encyclopaediák. Hodegetika, lexiconok, folyóiratok, törvénykezési irományok, döntvénytárak, törvénykönyvek. XVII. Általános jogtörténelem. XVIII. Bölceleti jog. Tétéles nemzetközi jog. Diplomácia, XIX. Római jog. XX. Egyházjog, hűbérjog. XXIa. Magánjog, váltó, kereskedelmi, ipari, bánya, vám, rév, tengeri jog és törvénykezés. XXIb. Polgári törvénykezés, csőd, telekkönyvi stb. eljárás. XXII. Büntetőjog és törvénykezés, börtönügy. XXIII. Politika. Alkotmánytan, közjog, közigazgatástan, társadalomtan, publicisztika, röpiratok. XXIV. Nemzetgazdaságtan. Pénzügyi jog és pénzügytan. XXV. Statisztika. Államszámviteltan, politikai számtan.

A fölvetett könyvek mindenikének teljes címe, összes kötetneik lapszámaival és könyvtári számokkal együtt van kitüntetve a címjegyzékben, melynek használatát egy teljes *név és tárgymutató* teszi alkalmasabbá. Az igazgató előszavában kimerítő statisztikája van továbbá e kötetben közölt műveknek, szakuk és nyelvük szerint. A 4408 műből 3564 idegen nyelvű, 844 magyar nyelvű mű 1994 kötetben. Az egyes szakok közül leggazdagabb a XVI. és XXIII. szak. Az előszó igen becses adatokat közöl a könyvtár forgalmáról és állapotáról, 29,600 kötetre tevén az egyetemi könyvtár állományát. Az egyetemi könyvtár és a *múzeum* könyvtára egymást egészítik ki s így — mondja az előszó — a jelenleg közölt szakcím-tári kötetben első tekintetre is mutatkozó

hiányokat a könyvállományban, az erdélyi múzeum gazdag gyűjteménye részben legalább kiegészíti, mely a legújabb, de aligha pontos kimutatás szerint vagy 60,000 kötetből, s így a két könyvtár körülbelül 90,000 kötetből áll.

Melegen figyelmébe ajánljuk a jogi tudományokkal foglalkozóknak és e tudományok iránt érdeklődőknek ezt a szakczimtárt, mely repertoriumszerűsége folytán igen szükséges kalauzul is szolgálhat. A szakczimtár ára 1 frt, kapható bármely kolozsvári könyvkereskedés, vagy az egyetemi könyvtár igazgatósága útján. (W.)

Különfélék.

A német egyetemek népessége az 1892-ik nyári félévben.

Berlinben volt 4,356 hallgató, még pedig theológián 557; jogtudományon 1150, orvostanon 1,185, bölcséleten 1,464. Köztük philol. és historikus 684, math. és természettud. hallgató 452, gyógyszerész és fogtechnikus 273. Nemzetiség szerint porosz 3788, bajor 76, württembergi 76, szászországi 58, ausztria-magyarországi 89, svájci 44, orosz 145, angol 24, hollandus 16, olasz 15, francia 6, szerb 6, spanyol 4, bolgár 3; amerikai 138, ázsiai 19, afrikai 2.

A r. és rkiv. tanárok száma: a theologiai karban 14; jogtudományi karban 19; orvostani karban 49; philosophiai karban 53 + 47 = 100 és e mellett 155 magán tanár.

Bonn 1403 hallgatóval. Kath. theol. 208; prot. theol. 107; jogh. 352, orvostanh. 325, philos. 438. Ezek közt 1349 német, az idegen ajku hallgatókat Oroszország, Angolország, Ausztria és Amerika szolgáltatta. A poppelsdorfi erdészeti akadémia az egyetemhez van csatolva. — A tanártestület áll: 132 tagból, kik közül 94 rendes, vagy rkiv. tanár, a többi magántanár.

Boroszló 1251 hallgató, köztük csak 22 van idegen földi; a tanári testület áll 138 tagból, köztük 94 rendes és rendkiv. tanár.

Erlangen 1108 hallgató: theologus 294, joghallgató 246, orvostanhallg. 332, philosophus 143. A tanulók számának fele bajor születésű; 32 külföldi. A tanárok száma 53, köztük 49 rendes és rendkiv. tanár.

Freiburg 1281 hallgatóval: theologus (kath.) 203, jogh. 342, orvostanhallg. 443, philosophus 317, külföldi 42. A tanári testület áll 71 r. és rkiv. tanárból.

Giessen 593 hallgatóval: theol. 83, jogh. 112, orvost. 130, math. 17, class. philol. 39, modern. philol. 31, philosophiai és természettudományi 64 stb., külföldi ifjú 12. A tanári testület áll 51 r. és rkiv. tanárból és 9 magán tanárból.

Göttinga 771 hallgatóval; köztük theologus 175, joghallg. 171,